

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Mensenrechten: Uit de aard der zaak een beperkte categorie

Cliteur, P.B.; Groenveld K.

Citation

Cliteur, P. B. (1996). *Mensenrechten: Uit de aard der zaak een beperkte categorie. Proliferatie Van Mensenrechten*, 51-63. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/19918>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/19918>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

MENSENRECHTEN: UIT DE AARD DER ZAAK EEN BEPERKTE CATEGORIE

P.B. Cliteur

Mijn stelling is, kort gezegd, deze: de proliferatie ("wildgroei") van mensenrechten vormt een serieuze bedreiging voor de mensenrechtentraditie. Ik heb voor deze stelling nog niet veel bijval gekregen en daarom probeer ik het hierbij via een iets andere invalshoek. Ik ga ook in op de kritiek die op mijn artikel is gepresenteerd.

Mijn uitgangspunt vormt: mensenrechten vormen uit de aard der zaak een beperkte categorie. Men kan het concept "mensenrechten" vergelijken met "adel" of "winnaar". Wanneer iedereen van adel is, is niemand van adel. Wanneer iedereen een winnaar is, is niemand winnaar.¹ Wanneer iedereen een diploma heeft, heeft niemand een diploma.² Een en ander laat zich wellicht illustreren aan de hand van een typologie van rechten. We kunnen rechten onderverdelen in drie klassen: (1) gewone rechten, (2) mensenrechten en (3) natuurlijke rechten.

Voor de *gewone rechten* geldt dat we ze ontleen aan het alledaagse positieve recht, bijvoorbeeld een gewone wet in formele zin of een gewone wet in materiële zin. Wanneer ik de koopprijs heb betaald, heb ik "recht" op levering van het verkochte goed. Waarom? Omdat het Burgerlijk Wetboek mij dat recht verschafft. Ik ontleen het subjectieve recht van levering aan het objectieve recht dat in dit geval bestaat uit een deel van het Burgerlijk Wetboek.

Van die gewone rechten kunnen we dan de *mensenrechten* onderscheiden. Hierbij gaat het om rechten die door verdragssluitende partijen of een constitutionele wetgever een

1. In *Alice in Wonderland* wordt een wedstrijd gehouden waarbij *iedereen* tot winnaar werd uitgeroepen. Alice was erg "puzzled".

2. Baas introduceert de term "diploma-inflatie" die ik ook heel gelukkig vind.

hogere constitutionele status krijgen toebedeeld.³ Zij vormen "hoger recht" ten opzichte van de gewone wetgeving van alledag. In vele constitutionele stelsels vinden we dat aan die hogere status van mensenrechten (of grondrechten; deze concepten gebruik ik door elkaar) de consequentie wordt verbonden dat aan een constitutionele rechter (een constitutioneel Hof) of aan de gewone rechter (in Nederland in het kader van de toetsingsbevoegdheid aan verdragen) de bevoegdheid wordt verleend deze als toetsingscriterium te gebruiken. Wanneer het "gewone recht" in strijd wordt bevonden met het "hogere recht" dan prevaleert het laatste.

Tenslotte is er dan een controversiële categorie: *natuurlijke rechten*. Hierbij zou het gaan om rechten die mensen aan de aard van de werkelijkheid zouden ontleenen of die aan hen toekomen op basis van hun mens-zijn. Deze categorie noem ik "controversieel" omdat in de rechtswetenschap al eeuwenlang een pennestrijd wordt gevoerd over de vraag of deze rechten bestaan of niet. Sommigen wijzen dat af als mythologie⁴, anderen menen dat men het idee van het natuurrecht niet kan missen voor een adequate kijk op het verschijnsel recht.⁵

Ik laat nu buiten beschouwing dat men over de status van mensenrechten ook nog verschillend kan denken. Sommigen zien mensenrechten als eigenlijk behorend tot de derde categorie. Het gaat om rechten die aan mensen toekomen, zo zegt men dan, louter op basis van hun mens-zijn ("alle mensen zijn gelijk" of "alle mensen hebben een menselijke waardigheid") en zij zijn

-
3. Of alleen de wetgever een dergelijke bevoegdheid heeft of ook de rechter, is het voorwerp van een felle discussie, met name in de Verenigde Staten. Critici van rechterlijk activisme menen dat de rechter geen constitutionele rechten moet uitvinden. Vgl. voor een interessante presentatie van dat standpunt: Black, Hugo LaFayette, *A constitutional faith*, Alfred Knopf, New York, 1969 en Bork, Robert H., *The tempting of America, The political seduction of the law*, Sinclair-Stevenson, London, 1990. Ik noem met opzet een schrijver van een progressieve en een schrijver van een conservatieve signatuur, om te suggereren dat het dispuut minder met politieke voorkeur te maken heeft dan men geneigd is te denken. Vgl. voor een recent boek over onder andere deze tegenstelling: Savage, David, *Turning right, The making of the Renquist Supreme Court*, John Wiley & Sons, Inc., New York etc., 1992.
 4. De meest felle critici van het natuurrechtsdenken zijn: Ross, Alf, *On law and justice*, University of California Press, Berkeley & Los Angeles, 1974 (1958), pp. 227 e.v. en Kelsen, Hans, *Reine Rechtslehre*, Verlag Franz Deuticke, Wien, 1960, p. 402.
 5. Vgl. Richard Taylor, "Law and morality", in: *New York University Law Review*, Volume 43, nummer 4, October 1968, pp. 611-650.

daarom neergelegd in verdragen en grondwetten. Het is dus niet zo, aldus deze natuurrechtelijk georiënteerde protagonisten van de mensenrechten, dat mensenrechten pas de status van hoger recht krijgen louter omdat zij zijn neergelegd in verdragen en grondwetten. Nee, wanneer wetgevers en verdragenmakers mensenrechten als hoger recht proclameren dan doen zij dat als het ware louter "vaststellend" en niet door *ex nihilo* een nieuwe status voor deze rechten te creëren.⁶

Zoals gezegd, hoe men mensenrechten moet zien in verhouding tot de natuurrechtelijke grondslag van het recht laat ik hier buiten beschouwing. Ik beperk mij tot de verhouding van mensenrechten tot het gewone positieve recht. Over die verhouding lanceer ik drie te onderscheiden, zij het samenhangende, stellingen:

1. mensenrechten vormen uit de aard der zaak een beperkte categorie;
2. die categorie mensenrechten breidt zich tegenwoordig sterk uit;
3. die uitbreiding vormt een gevaar, want zij leidt tot een ondermijning van mensenrechten.

Die stellingen zijn niet alleen inhoudelijk verschillend, maar ook ten aanzien van de argumentatie die men voor het bewijs ervan kan aandragen. De eerste stelling is een louter theoretisch gegeven. Ik denk dat daarvoor bepaalde argumenten zijn aan te dragen, argumenten die eigenlijk al voortvloeien uit mijn indeling van de drie soorten rechten, maar de eerste stelling dient men in ieder geval nauwkeurig te onderscheiden van de tweede, waarbij het gaat om een empirische kwestie. De derde stelling tenslotte is iets moeilijker te klassificeren; er zitten theoretische kanten aan maar ook empirische.

Ik zal proberen de drie stellingen nog iets meer reliëf te geven en dan tevens komen tot een bespreking van de kritiek van Baas, Castermans en Kamminga.

6. Vgl. over het verschil tussen deze twee perspectieven: Fletcher, G., "Two models of legal thought", in: *Yale Law Journal*, 90 (1981), pp. 970-1003; Cliteur, P.B. en Loth, M.A., "Een wereld van verschil?", in: P.B. Cliteur en M.A. Loth, red., *Rechtsfilosofen van de twintigste eeuw*, Gouda, Quint, Arnhem, 1992, pp. 251 e.v.

(1) Waarom zijn mensenrechten uit de aard der zaak een beperkte categorie? Het antwoord daarop is eenvoudig: omdat zij als hoger recht normerend zijn voor een grote hoeveelheid positief recht. En dat laatste kan alleen maar wanneer het hogere recht louter kwantitatief veel minder omvangrijk is dan het lagere recht.

Stel je een leger voor met een verhouding van generaals op sergeanten van 1 op 1. Dat kan niet. Het ligt in de aard van het concept "generaal" dat er een gelimiteerde hoeveelheid van is. Een leger waarin die verhouding zoek is noemen we een "mexicaans leger". Uit de bijdragen van Castermans en Kamminga kan ik niet goed opmaken of zij mijn eerste stelling onderschrijven, maar dat lijkt mij wel heel relevant. Wanneer men namelijk die stelling zou onderschrijven, zou dat betekenen dat we in de mensenrechtentraditie voor klemmende keuzen geplaatst worden. We kunnen dan namelijk niet alles hebben. We kunnen wel "nieuwe" kandidaten van het diploma "mensenrecht" voorzien, maar het zou betekenen dat we oude kandidaten moeten afvoeren (het diploma afpakken). Dat zou tot ingrijpende operaties en discussies aanleiding geven. Uit het stuk van Baas blijkt dat hij die consequentie wel wil aanvaarden en dat lijkt mij heel interessant. Je hoort het namelijk niet vaak dat dit wordt geaccepteerd. Wat je wel vaak hoort beweren is dat mensenrechten "zich ontwikkelen" of dat zij "niet onveranderlijk" zijn. Alsof er iemand zou zijn die het daarmee oneens is!

(2) De tweede stelling is een empirische stelling. Ik constateer dat de hoeveelheid mensenrechten zich tegenwoordig kwantitatief sterk uitbreidt. Van klassieke grondrechten zijn we gegaan naar sociale grondrechten en tegenwoordig wordt ook een pleidooi gehouden voor collectieve rechten. Ten aanzien van die laatste categorie was mijn stelling overigens alleen nog maar een waarschuwing. Zolang de rechten die tegenwoordig als mensenrechten worden voorgesteld (de derde generatie bijvoorbeeld) nog niet zijn geaccepteerd door verdragssluitende partijen, is het aannemen daarvan alleen nog maar een *dreigend* gevaar.

Kennelijk ben ik van die dreiging wat meer onder de indruk dan Castermans. Zij vindt mijn zorg wat overdreven ("Cliqueur kan enigszins gerust zijn"). Zij zegt zelfs dat de catalogus

van de mensenrechten zich zo langzamerhand heeft uitgekristalliseerd. Onder het kopje "codificatie van mensenrechten" staat niet veel meer op de VN-agenda.

Zoals gezegd, dit is een empirische kwestie. Wanneer Castermans feitelijk gelijk zou hebben dat de VN geen verdere uitbreiding van plan is, dan stelt mij dat inderdaad enigszins gerust. Lees ik daarentegen weer wat Kamminga schrijft, dan wordt mijn verontrusting sterk gevoed. "Er is de afgelopen decennia inderdaad sprake geweest van een gestage uitbreiding van het aantal mensenrechten", schrijft Kamminga. Ook de verklaring die hij daarvoor geeft is ronduit onthutsend. Mensenrechten zijn een effectief politiek wapen gebleken, zodat elke pressiegroep "die een knip voor de neus waard is" probeert haar doelstelling als "officieel mensenrecht erkend te krijgen". Dat geldt voor de vrouwenbeweging, milieubeweging, homobeweging, vredesbeweging en de dierenbescherming, aldus Kamminga. Kamminga stelt ook onverbloemd dat er geen mondiaal systeem is waarbinnen de verschillende claims op een rationele manier kunnen worden afgewogen en dat de erkenning van mensenrechten vaak een kwestie is van toeval, van de effectiviteit van de betreffende pressiegroep en niet te vergeten van de persoonlijke belangstelling van de betrokken internationale onderhandelaars. Aldus Kamminga. Kennelijk is de ellende nog veel groter dan ik had durven dromen! Had Bentham dan toch gelijk? Zijn mensenrechten dan toch niets anders dan retorische onzin? Hoe kan Kamminga met een dergelijk cynische visie toch nog kapittelend optreden tegen Bentham en andere critici van de mensrechtentraditie? Mensenrechten zijn, zo blijkt uit het artikel van Kamminga, niet een selecte kern quasi-natuurrechtelijke principes die worden afgeleid uit de menselijke natuur of menselijke waardigheid, maar de politieke verzinsels van pressiegroepen. Hoe kan iemand met zo'n onthutsende typering van de situatie nog achter mensenrechten staan?

(3) Mijn derde stelling beoogt een verband tot uitdrukking te brengen tussen de eerste en de tweede stelling. Ik zeg: het mexicaanse leger van de mensenrechten is niet alleen een logische absurditeit, het is ook een gevaar. Wie niet overtuigd is van het feitelijk plaatsvinden van de proliferatie (zoals Castermans) zal deze stelling natuurlijk niet onderschrijven: de feitelijke premisse waarop

mijn argumentatie gebaseerd is wordt dan niet onderschreven. Maar laten we er nu voor de *sake of argument* vanuit gaan dat die proliferatie plaatsvindt (iets waar ook Kamminga het mee eens lijkt te zijn, zij het dan dat hij niet spreekt van een "proliferatie"). Is dat dan een gevaar? Ik ben ervan overtuigd dat dat het geval is. En dan een gevaar voor mensenrechten zelf, immers wanneer elk klemmend belang door middel van mensenrechten beschermd zou worden, zou het de rechter in een moeilijk parket brengen. Hij moet dan al die verschillende mensenrechten tegen elkaar gaan afwegen. Weliswaar doet die noodzaak zich nu ook al voor, maar dat zou alleen nog maar toenemen met een verdere proliferatie van de mensenrechten.

Vandaar maak ik dan een stap die voor velen moeilijk te volgen is, zo is mij gebleken. Ik ben van mening dat wanneer de proliferatie voortgaat, dat op een bepaald moment (wanneer precies is moeilijk te zeggen) moet leiden tot het "eind" van de mensenrechtentraditie. Dat eind treedt namelijk in op het moment dat de categorie "mensenrechten" zo dicht bevolkt is geraakt ten opzichte van de categorie gewoon recht dat een rechter eenvoudigweg niet anders *kan* dan de mensenrechten behandelen als gewoon recht. Laat ik de vergelijking met het leger weer opvoeren. Een sergeant in een gewoon leger kan de bevelen van één generaal opvolgen. Wanneer ook een andere bovengeschatte hem bevelen geeft, kan hij proberen die verschillende orders van hogerhand zo goed en zo kwaad als mogelijk is met elkaar te verzoenen en op te volgen. Daaraan is echter een grens: op een bepaald moment *kan* hij niet anders dan op basis van het eigen waarden- en normenpatroon en de eigen beleidsoverwegingen de orders van hogerhand tegen elkaar gaan afwegen. De hogere status van de bevelhebber is niet langer een richtsnoer waarop hij zich in de praktijk kan oriënteren bij zijn gehoorzaamheidsplicht.⁷

7. Men moet overigens niet denken dat de stelling dat alle recht van gelijke rang is, een geheel absurd of ondenkbaar perspectief is. In feite heeft dat perspectief in de Britse traditie veel aanhang gevonden en werd het door de Britse rechtsg geleerde A.V. Dicey als een van de pijlers van de Britse constitutie gezien. Vgl. hiervoor: Dicey, A.V., *Introduction to the law of constitution*, tenth edition, with introduction by E.C.S. Wade, Macmillan Education, London, 1987 (1885) en voor de verdere ontwikkeling van het Britse recht: Mount, Ferdinand, *The British constitution now, Recovery or decline?*, Heinemann, London, 1992. In Nederland is dit verdedigd door: Krabbe, H., *Ongezonde lectuur*, J.B. Wolters, Groningen, 1913; Krabbe, H., "De heerschappij der grondwet", in: *De Gids*, 1906, 4e deel, pp. 371-407.

Op *dat* moment is de hogere geen hogere meer: hij is een gewone adviseur. Het heeft geen zin om te zeggen dat de generaal nog steeds zijn medaille opgespeld heeft en dat hij nog steeds het uniform van een generaal draagt. Dat zijn allemaal maar uiterlijke kentekenen. Hij ziet er nog wel uit als een generaal, maar hij *is* het in wezen niet meer. Welnu, bij een voortschrijdende proliferatie zal zich dat ook voordoen ten aanzien van mensenrechten. Bij een ongebreidelde toename zal voor de rechter gelden dat hij geen oriëntatie meer kan vinden in een selecte hoeveelheid hoger recht ten opzichte van een grotere hoeveelheid lager recht. Het enige dat dan overblijft is: "pick and choose"; hij zal een keuze moeten gaan maken uit die enorme hoeveelheid mensenrechten van wat hij wel en wat hij niet als werkelijk hoger recht kan honoreren. Dat wordt ook wel chic geformuleerd. Men zegt dan: de rechter zal belangen "op een evenwichtige manier tegen elkaar moeten afwegen". Ik heb daar op zich niets tegen, maar wil wel vaststellen dat de rechter dan met mensenrechten omgaat zoals hij met het gewone recht omgaat. Het onderscheid tussen de eerste en de tweede door mij onderscheiden categorie rechten is dan vervallen. De geprivilegieerde status van het hogere recht vormt dan niet meer een richtsnoer waaruit bepaalde consequenties te trekken zijn. Het recht is allemaal van gelijke waarde geworden.

Tot op zekere hoogte is het natuurlijk een donker scenario voor de toekomst dat door mij geschetst wordt. *Als* de proliferatie voortgaat *zal* dat consequenties moeten hebben. Baas meent echter dat ik niet heb aangetoond dat door het ontstaan van de nieuwe grondrechten het respect voor de bestaande grondrechten verdwijnt. Door de introductie van de nieuwe rechten is het respect voor de oude niet verminderd. Ik zou daarop willen antwoorden door te verwijzen naar de passage in mijn artikel waarin ik zeg dat de vermindering van respect voor mensenrechten wellicht *nu* nog niet geheel zijn beslag heeft gekregen, maar dat het niet anders kan of dit *zal* gebeuren. Dat is gewoon een kwestie van tijd. Het respect dat tegenwoordig nog vaak bestaat voor mensenrechten is eenvoudigweg daarop gebaseerd dat men niet op de hoogte is van het feit wat daaronder door de mensenrechtenlobby allemaal gepresenteerd wordt. Waar maak ik mij dan druk over, kan men vragen, als het allemaal nog wel meevalt met dat respect? Het is de drukte van de

profeet die ziet dat het misgaat en op *tijd* de zaken nog op het rechte spoor hoopt te krijgen.

Tot zover de drie stellingen die ik bereid ben te verdedigen. Wat ik *niet* zou willen verdedigen is:

1. dat klassieke grondrechten de enig denkbare categorie grondrechten zijn;
2. dat ten aanzien van grondrechten geen verandering mogelijk is;
3. dat zich ten aanzien van grondrechten geen andere problemen dan het proliferatieprobleem voordoen;
4. dat ik een duidelijk demarcatiecriterium heb voor "echte" mensenrechten en "fantasierechten".

Echter, ook op deze punten lijkt ik te worden aangesproken.

(1) Baas stelt terecht dat weliswaar de klassieke grondrechten historisch het eerste tot ontwikkeling zijn gekomen, maar dat dit niet kan inhouden dat de *spin-off* van latere maatschappelijke ontwikkelingen niet als nieuwe categorie grondrechten kan worden opgenomen. Kamminga stelt dat het hem te ver gaat om nu een embargo in te stellen op het creëren van nieuwe mensenrechten, laat staan om terug te keren naar een soort minimumlijst van kernrechten. Die suggestie vooronderstelt, aldus Kamminga, dat het mogelijk en wenselijk is om een voor alle eeuwigheid geldende lijst van mensenrechten vast te stellen.

Hier zijn twee te onderscheiden zaken in het geding. Het idee van een minimumlijst van kernrechten is, denk ik, onvermijdelijk wil het mensenrechtenconcept niet volkomen eroderen als gevolg van de processen die Kamminga zelf zo onverbloemd presenteert. Dat betekent echter nog niet dat het een lijst zal moeten zijn die onveranderlijk is (voor alle eeuwigheid). Men kan de inhoud van de kernlijst laten variëren.

(2) Het is duidelijk dat mensenrechten een ontwikkeling doormaken. Dat kan men op verschillende fronten onderkennen. Allereerst: er worden nieuwe rechten geïntroduceerd. Een recht op *privacy* is betrekkelijk recent. Als tweede: aan bestaande rechten wordt een nieuwe dimensie toegevoegd. Het recht op vrijheid van godsdienst sluit tegenwoordig ook het recht op vrij-

heid van levensovertuiging in. Een interessante vraag is dan natuurlijk wel *hoeveel* verandering het mensenrechtenconcept kan verdragen? Is het grenzeloos veranderlijk? Of ligt toch in de aard van het concept mensenrechten besloten dat het moet gaan om een *beperkt* variabele categorie. Ik denk (a) dat men dat laatste moet stellen en (b) dat het veranderlijke van mensenrechten tegenwoordig overgeaccentueerd wordt.

Om die stelling over het slechts relatief veranderlijke van mensenrechten te beargumenteren kunnen we het best beginnen bij het *gewone* recht. Voor gewoon recht geldt al dat het niet grenzeloos kan veranderen zonder de status van recht te verliezen. In de aard van het recht ligt besloten dat stabiliteit, orde en opgewekte verwachtingen een belangrijke rol spelen. Recht is wat dat betreft een bij uitstek conservatief gegeven.⁸ Dat kan eenvoudigweg niet verenigd worden met een grenzeloos veranderende categorie rechten. Dat was de reden voor Lon Fuller⁹ om relatieve stabiliteit van regels te formuleren als een van de eisen van het recht. En laten we nu eens van gewoon recht overstappen op mensenrechten. Geldt daarvoor niet *a fortiori* dat het gaat om een relatief stabiele categorie? Het mooiste wordt dit nog geformuleerd door een felle tegenstander van rechterlijke uitbreiding van de constitutie, de hiervoor aangehaalde Hugo Black. Over de vrijheid van meningsuiting, zoals gewaarborgd in de Amerikaanse constitutie, schrijft Black: "I believe that when our Founding Fathers, with their wisdom and patriotism, wrote this amendment, they knew what they were talking about. They knew what history was behind them; they were familiar with the sad and useless tragedies of countless people who had had their tongues plucked out, or even worse things done to them, because they dared to speak or write their opinions". Ook op andere plaatsen komt men dit soort passages bij Black tegen. "Our Founding Fathers recognized this" is een veelgehoorde

8. Dit wordt ook onderkend door: Fried, Charles, "The artificial reason of the law or: What Lawyers know", in: *Texas Law Review*, 60 (1981), pp. 35-58; Kronman, Anthony T., "Precedent and tradition", in: *The Yale Law Journal*, Vol. 99 (1990), pp. 1029-1068; Krygier, Martin, "Law as tradition", in: *Law and philosophy*, nr. 5, 1986, pp. 237-262.

9. In zijn boek Fuller, Lon L., *The morality of law* revised edition, Yale University Press, New Haven and London, 1978 (1964).

frase bij hem.¹⁰ Of: "the men who drafted our Bill of Rights did all the 'balancing' that was to be done in this field".¹¹

Dat is allemaal nogal drastisch geformuleerd en ik vind dat Black iets te ver gaat. Er zit echter een juiste kern in zijn beschouwingen en dat is dat hij ons laat zien dat mensenrechten toch in die zin een bijzondere categorie recht is dat het moeilijk voorstelbaar is dat ze in de toekomst weer worden afgeschaft. Neem gelijkberechtiging van man en vrouw, blank en zwart, homo en hetero. Wie gelooft werkelijk dat dit soort principes eens weer wordt afgeschaft? Natuurlijk worden in de geschiedenis telkens toch weer nieuwe dingen uitgevonden, zowel ten goede als ten kwade. "Ik sluit niet uit dat in de toekomst de mensenrechtencatalogus verder moet worden bijgesteld als gevolg van bepaalde technische of politieke ontwikkelingen, of als gevolg van andere ontwikkelingen die kunnen leiden tot een nieuwe bedreiging van de menselijke waardigheid", schrijft Castermans aan het eind van haar artikel. En natuurlijk, ik sluit dat ook niet uit. Ik denk alleen - maar ik geloof dat wij het op dat punt wel eens zijn - dat het variabele van mensenrechten tegenwoordig overgeaccentueerd wordt ten nadele van de relatieve stabiliteit. Het concept van gewoon recht verzet zich al tegen een grenzeloze verandering en voor mensenrechten geldt dat nog sterker. We behoeven niet zo ver te gaan als Black die stelt dat de constitutie zijn juridische bijbel is en dat hij de geringste verandering als een verslechtering ervaart om toch te onderkennen dat de kern van de mensenrechtentraditie het afzonderen van een selecte kern van rechten is die we proberen te beschermen tegen de waan en willekeur van de dag.

(3) Dat brengt mij op een derde punt van het lijstje van standpunten die ik *niet* heb willen verdedigen. Ook wil ik natuurlijk niet ontkennen dat zich ten aanzien van mensenrechten geen andere problemen voordoen dan het proliferatievraagstuk. Het feit dat mensenrechten, ondanks alle bewezen lippendienst, tegenwoordig nog steeds op grote schaal geschonden worden is

10. Black, *A constitutional faith*, p. 49.

11. Black, *A constitutional faith*, p. 52.

natuurlijk óók een ernstig probleem. Maar wat is nu het meest ernstig? De proliferatie of de schendingen? Ach, dat zijn eigenlijk onvergelykbare grootheden. Maar wat daar ook van zij, de proliferatie hebben wij, wij geleerden, wetgevers en rechters, in de hand. Wellicht dient men zich dan ook bij uitstek tot het geleerde forum te wenden met klachten over proliferatie en - via Amnesty - tot de heer Hussein wanneer het om schendingen gaat. Ik schrijf dan ook over proliferatie en ben lid van Amnesty International om invloed op de mensenrechtenschendingen uit te oefenen.¹²

(4) Tenslotte moet ik Castermans gelijk geven dat men in mijn artikel tevergeefs zal zoeken naar een criterium om de echte rechten van de fantasierechten te onderscheiden. (Om de hiervoor geïntroduceerde vergelijking even door te zetten: ik kan nog niet aangeven wat de ware generaal van de sergeant onderscheidt.) Maar het feit dat ik niet alle problemen kan oplossen wil niet zeggen dat ik niet op een zinvolle manier bepaalde problemen aan de orde kan stellen. Ik heb ook niet de pretentie om de "demarcatiekwestie" te kunnen oplossen (althans nog niet in dit artikel). Wat ik wèl wil stellen is dat ik het zie als "huiswerk". En eerlijk gezegd denk ik dat wanneer Kamminga, Castermans en Baas het serieus menen met de mensenrechten zij zich ook niet aan een beetje huiswerk kunnen onttrekken. Kamminga schrijft voortvarend dat kritiek op de mensenrechten "in de mode" lijkt te zijn, vooral in Leiden. En hij meent met het presenteren van enkele klemmende problemen te hebben aangetoond dat het een beetje een studeerkameridee is om te veronderstellen "dat het nu wel welletjes is met de formulering van nieuwe mensenrechten". Ik denk dat Kamminga zowel de intenties van mij, maar ook die van Korzec, miskent als hij doet voorkomen dat wij achter een mode aanhollen of dat wij zouden vinden dat het wel welletjes is. Allereerst is er geen sprake van een mode. In het idee van mode ligt besloten dat vele mensen hetzelfde zeggen.

12. Ik wil dus ook niet kiezen in het dilemma van Kamminga: "In plaats van ten strijde te trekken tegen de vermeende proliferatie van mensenrechten kan men beter de energie richten op het bevorderen van de naleving van mensenrechten". Ik doe het allebei. En ik doe dat vanuit de overtuiging dat op de lange duur de naleving van mensenrechten schade zal ondervinden van de proliferatie.

Was het maar waar! Het door mij aan de orde gestelde probleem wordt onderkend door Ph. Alston¹³, maar de overgrote meerderheid van de schrijvers over dit onderwerp lijkt helemaal geen problemen te zien.¹⁴ Wat mij nu juist zo verontrust is dat - afgezien van Korzec en Alston - ik *niemand* ken die de dingen zegt die ik hier onder de aandacht breng.¹⁵ De dominante houding is er een van schouderophalen en gewoon doorgaan op de ingeslagen weg. Dat dient beslist te veranderen en de mensenrechtenlobby (ik herhaal nog dat ik mij daar zeker toe reken) zou zichzelf intellectueel en de mensenrechten moreel te kort doen wanneer men denkt dat men zich met een miskennis van de problemen adequaat van de zaak heeft afgemaakt.

-
13. Alston, Philip, "Conjuring up new human rights: A proposal for quality control", in: *American Journal of International Law*, 78 (1984), pp. 607-621; Alston, Philip, "The fortieth anniversary of the universal declaration of human rights: a time more for reflection than for celebration", in: Jan Bertings e.a. (eds.), *Human rights in a pluralist world*, Meckler, Westpost, London, 1990, pp. 1-15; Alston, P., "A third generation of solidarity rights: Progressive development of obfuscation of international human rights law?", in: *Netherlands International Law Review*, 29 (1982), p. 316.
 14. Ook niet onze landgenoot Flintermann, Cees, "Three generations of rights", in: Jan Bertings e.a. (eds.), *Human rights in a pluralist world*, Meckler, Westpost, London, 1990, pp. 75-81.
 15. Korzec zegt overigens - naast een hoop behartenswaardige dingen - iets waarmee ik het niet eens ben, namelijk dat wanneer een land democratisch wordt geregeerd, we geen behoefte meer hebben aan mensenrechten. Op dat punt moet ik dus Kamminga bijvallen.